

*Апаров Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського та транспортного права
юридичного факультету Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна*

СПОРТИВНЕ СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ТА СПОРТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті досліджуються питання взаємозв'язку прав, свобод і законних інтересів людини у сфері фізичної культури та спорту (спортивних суб'єктивних прав) з нормами спортивного права та спортивного законодавства України, а також зі спортивними правовідносинами.

Ключові слова: спортивне суб'єктивне право, спортивні правовідносини, спортивне право, фізична культура, спорт.

Питання, що стосуються теоретико-правової інтерпретації та практичної реалізації прав, свобод і законних інтересів людини в усіх без винятку сферах суспільного буття, безсумнівно є актуальними та потребують особливої уваги. Не є винятком у цьому питанні і сфера фізичної культури та спорту, основне завдання якої полягає у забезпеченні всебічного розвитку особистості людини, її рухової активності, гармонійного фізичного розвитку та ведення здорового способу життя, досягнення фізичної й духовної досконалості, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави.

Актуальність розглядуваної тематики в значній мірі посилюється умовами сучасного стану розвитку держав та їх правових систем, що пов'язано із зміною ключових акцентів у відповідних правових системах в частині посилення спеціалізації правових норм відповідно до змісту й характеру потреб та інтересів людини й відповідно до особливостей сфери суспільних відносин, на регулювання яких скеровані відповідні норми права. Останні, в даному випадку, сприяють та забезпечують створенню правового поля для всебічної реалізації законних прав, свобод та інтересів людини, які при цьому й визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Відповідним чином, різні світові держави, забезпечуючи реалізацію взятих на себе відповідно до міжнародних актів і національних конституцій зобов'язань, а також із урахуванням змісту існуючих і виникаючих потреб та інтересів людини, здійснюють заходи щодо нормативно-правового регулювання та впорядкування суспільних відносин, які виникають та розвиваються в суспільстві, у т.ч. й відносин у сфері фізичної культури та спорту. Останні станом на сьогодні цілком упевнено можна розглядати в якості предметів комплексних й відносно самостійних галузей

© Апаров А.М., 2018

правової системи – спортивного права та міжнародного спортивного права.

У зв'язку із зазначеним прослідковується об'єктивна необхідність у дослідженні розглядуваного питання, з огляду на що автор намагається здійснити аналіз взаємозв'язку прав, свобод і законних інтересів людини у сфері фізичної культури та спорту з нормами спортивного права та спортивного законодавства України, а також визначити місце відповідних правових конструкцій у системі спортивних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляду досліджуваних у цій роботі питань присвячується значна увага фахівців у галузі права, насамперед – спортивного права. Однак, при цьому очевидно, що досліджувана тематика залишається малодослідженою, а думки правових

експертів з цього приводу різняться, з огляду на що відповідне питання потребує свого додаткового комплексного дослідження.

Мета статті. Метою цієї роботи є надання юридичної характеристики спортивних суб'єктивних прав як чинників спеціалізації правових норм та складових елементів спортивного права, спортивного законодавства, а також юридичного змісту спортивних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Отже, насамперед слід розкрити взаємозв'язок прав, свобод і законних інтересів людини у сфері фізичної культури та спорту з нормами спортивного права та спортивного законодавства України. Так, зазначений взаємозв'язок виявляється у тому, що нормативне закріплення відповідних прав, свобод і інтересів у сфері фізичної культури та спорту постало підставою та потужним чинником для спеціалізації правових норм, що у своєму наслідку призвело до становлення та розвитку галузей спортивного права і спортивного законодавства України.

Звертаючись з цього приводу до історичних витоків, слід згадати, що Верховна Рада України, як національний законодавець, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року [1] та дбаючи про забезпечення прав, свобод та гідних умов життя людини, а також прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну та правову державу, у 1996 році прийняла Основний Закон нашої держави – Конституцію України [2]. У цьому зв'язку слід вказати, що у змісті згаданого Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року [1] серед іншого мова йдеться про проголошення незалежної самостійної держави України у зв'язку з необхідністю реалізації положень Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ [3]. У свою чергу, положення зазначеної Декларації про державний суверенітет України передбачають, що Верховна Рада Української РСР проголосує державний суверенітет України, виражаючи при цьому волю народу України й прагнучи створити демократичне суспільство та правову державу в Україні, а також виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, а також повноцінного політичного, економічного, соціального і духовного розвитку народу України. Поряд із цим, у змісті згаданої Декларації окремим розділом визначені ключові засади забезпечення державою культурного розвитку, сутність яких відповідно зводиться до визнання самостійності України у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації; забезпечення гарантій права вільного національно-культурного розвитку і відродження українського народу та усіх національностей на території Української Республіки.

Відповідним чином, окреслені нормативні акценти, які були визнані державою як одні із ключових напрямків духовно-культурного розвитку України та її народу, знайшли своє подальше нормативне закріплення та деталізацію у законодавстві України, у першу чергу – на рівні національної Конституції України та законів у сфері фізичної культури і спорту та, крім того, у площині змісту положень окремих підзаконних нормативно-правових актів.

До речі, слід зробити застереження про те, що сфера фізичної культури і спорту стосується потреб суспільства у духовно-культурному розвитку, а тому права та інтереси у сфері фізичної культури і спорту доречно ідентифікувати саме як духовно-культурні права та інтереси людини. На підтвердження вказаного слід згадати про таких учасників спортивних правовідносин, як глядачі та уболівальники, для яких спортивно-видовищні заходи, що мають місце у спорті та спортивній і фізкультурно-оздоровчій діяльності, слугують тим благом, що задовольняє їх духовно-культурні потреби у т. з. видовищах. Щодо інших потреб та інтересів у сфері фізичної культури та спорту, то такі мають переважно змішаний та комплексний характер. Приміром, для спортсмена участь у заходах спортивного характеру та досягнення запланованого спортивного результату слугує засобом задоволення його як духовно-культурних (духовно-культурне зростання та ствердження в суспільстві) так і інших потреб (реалізація професійно-трудова можливість у спорті тощо). Поряд із цим слід згадати й те, що у сфері фізичної культури та спорту мають місце й інші інтереси та потреби інших учасників відповідних відносин. Зокрема, інтересами держави та місцевого самоврядування у сфері фізичної культури та спорту

охоплюються питання забезпечення охорони та захисту прав й інтересів усіх суб'єктів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, забезпечення гарантування безпеки об'єктів фізкультурно-оздоровчої та спортивної інфраструктури, забезпечення захисту життя і здоров'я людей під час проведення спортивних і фізично-оздоровчих заходів тощо.

Натомість, національний законодавець, окреслюючи у Конституції України стратегічні засади розвитку фізичної культури і спорту, закріплює їх у статті, що присвячена врегулюванню питання забезпечення прав на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, які за своєю юридичною природою є правами соціальними, а не культурними. Як наслідок, аналізуючи законодавство України про культуру, зокрема Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI [4], можна помітити відсутність у його змісті положень про фізичну культуру та спорт як частину культури України, що видається не досить виваженим та послідовним з огляду на вищевказане.

У цьому ж зв'язку слід відзначити, що сфера фізичної культури і спорту, як і суб'єктивні законні права та інтереси у цій сфері, мають як соціальний, так і культурний характер, адже такі пов'язані: а) як із забезпеченням охорони здоров'я людини, а також зі ствердженням у соціумі як особливого виду суб'єктів – спортсмена чи як особи, що активно займається фізичною культурою та досягла у зв'язку з цим певних результатів, що має соціальний характер (соціальний характер сфери); б) так і з задоволенням духовних і культурних потреб суспільства, як-от потреб у спортивно-видовищних заходах; потреб у доступі до досягнень у сфері спорту як частини культурної спадщини тощо (культурний характер сфери). Більше того: сфера фізичної культури та спорту знаходить свій тісний зв'язок з іншими сферами діяльності українського суспільства, як приклад, економічною, адже у сфері фізичної культури і спорту мають місце різні види та форми господарської діяльності.

Указане, поряд з деякими іншими чинниками, призвело до істотної спеціалізації права та законодавства у досліджуваній сфері, зокрема об'єктивно зумовило становлення спортивного права України як комплексної галузі права.

Повертаючись до огляду положень Конституції України, зазначимо, що у її ч. 4 ст. 49 [2] передбачається, що держава серед іншого дбає про розвиток фізичної культури і спорту. Крім того, положення, що стосуються фізичної культури і спорту, мають місце і в інших нормах Основного Закону України. Зокрема, мова про такі йдеться у контексті повноважень Верховної Ради України щодо затвердження загальнодержавних програм економічного, соціального та національно-культурного розвитку (ст. 85); повноважень Кабінету Міністрів України в частині розробки і здійснення загальнодержавних програм економічного, соціального і культурного розвитку України (ст. 116); повноважень місцевих державних адміністрацій на відповідних територіях стосовно виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку (ст. 119); кола компетенції Автономної Республіки Крим в частині розроблення, затвердження та реалізація програм на своїй території з питань соціально-економічного та культурного розвитку (ст. 138); повноважень органів місцевого самоврядування щодо затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку на відповідних територіях й здійсненню контролю за їх реалізацією (ст. 143).

Крім того, слід застерегти, що прав людини у сфері фізичної культури та спорту в Україні, як уявляється, стосуються й інші положення Конституції України, що мають універсальний та загальний характер. Приміром, цілком з повною впевненістю можна стверджувати, що людина з метою захисту своїх прав і свобод та задоволення соціальних, культурних та інших інтересів, зокрема і у сфері фізичної культури та спорту, має право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, які діють у цій сфері (виходячи із змісту ст. 36 Конституції України [2]).

Окреслені положення Конституції України, у т.ч. конституційні права людини, є базисом і напрямком для розробки, впровадження у дію та подальшої реалізації законодавства України у сфері фізичної культури та спорту, адже, виходячи із змісту ч. 2 ст. 3 Конституції України [2], права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави, для якої, таким

чином, забезпечення створення юридичного поля та правових механізмів реалізації прав і свобод людини є ключовими завданнями.

Спеціальним законом, який визначає правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та який регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту, наразі є Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р. № 3808-XII [5], прийняття якого було об'єктивно-послідовним наслідком реалізації державою своїх завдань щодо розвитку фізичної культури і спорту, а також з метою задоволення потреб людини у сфері фізичної культури та спорту й реалізації у зв'язку з цим її відповідних прав та інтересів.

У ст. 1 вказаного акту законодавства серед іншого містяться визначення спорту як діяльності суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, що спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленості шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них, а також визначення фізичної культури як діяльності суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, яка спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя.

У контексті здійснюваного у цій роботі дослідження не можна оминати і ст. 3 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р. № 3808-XII [5], в якій наведений перелік основних прав у сфері фізичної культури і спорту, а також визначені шляхи (способи) їх забезпечення. Так, громадяни мають право займатися фізичною культурою і спортом незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак. При цьому підкреслюється, що це право забезпечується шляхом: вільного вибору видів спорту та фізкультурно-спортивних послуг; доступності та безпечності занять фізичною культурою і спортом; захисту прав та законних інтересів громадян; створення закладів фізичної культури і спорту; об'єднання громадян у громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості; здобуття спеціальної освіти та здійснення відповідної професійної спортивної діяльності.

Наведені нормативні положення українського законодавства нашою думкою, що національний законодавець формулює права у сфері фізичної культури і спорту як визначені у законі приватно-правові можливості особи здійснювати різні види діяльності у сфері фізичної культури та спорту, що при цьому забезпечується нормативним окресленням широких рамок юридичного поля особистої свободи щодо вчинення дій та/чи бездіяльності у відповідній сфері, а також сприяє задоволенню її відповідних виникаючих у зв'язку з цим потреб. При цьому підкреслимо, що в розумінні законодавства зазначеними видами діяльності виступають саме спорт та фізична культура.

Поряд із цим, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р. № 3808-XII [5] нормативно формулює та розкриває зміст категорії «спортивна й фізкультурно-оздоровча діяльність», а також низки інших категорій і понять, що використовуються та/чи мають місце у механізмах правового регулювання відповідної сфери. Узагальнюючи зміст деяких із цих визначень, вкажемо, що:

- спортивна діяльність – це спортивні змагання та/або навчально-тренувальні збори, що здійснюються суб'єктами сфери фізичної культури і спорту для розвитку спорту. При цьому під спортивними змаганнями розуміються заходи, що проводяться організатором спортивних заходів з метою порівняння досягнень спортсменів та визначення переможців відповідно до правил спортивних змагань з видів спорту та затвердженого організатором спортивних заходів положення (регламенту) про ці змагання, що відповідає визначенням центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, вимогам;

- фізкультурно-оздоровча діяльність – фізкультурно-оздоровчі заходи, що здійснюються їх організаторами для розвитку фізичної культури, а саме – для залучення різних груп населення до занять фізичною культурою.

Підбиваючи підсумки, висловимо думку про те, що права людини у сфері фізичної культури і спорту (суб'єктивні спортивні права) – це певні, визначені законодавством, приватно-правові

можливості особи здійснювати спортивну та фізкультурно-оздоровчу діяльність у сфері фізичної культури та спорту, які з огляду на свій диспозитивний і загальний характер наділяють своїх володільців широкими рамками соціально-культурної свободи та недоторканості, слугують засобом задоволення соціальних, культурних і економічних потреб та інтересів щодо гармонійного фізичного розвитку, ведення здорового способу життя, здійснення досягнень у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленості й відповідно їх демонстрацію у спортивних змаганнях. При цьому засобами забезпечення відповідних прав людини у сфері фізичної культури і спорту виступають надані такій особі правомочності щодо вільного вибору видів спорту та фізкультурно-спортивних послуг, щодо доступності та безпечності занять фізичною культурою і спортом, щодо захисту прав та законних інтересів, щодо створення закладів фізичної культури і спорту, щодо об'єднання у громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості, щодо здобуття спеціальної освіти та здійснення професійної діяльності тощо.

Зважаючи на вказане, можна стверджувати, що фізкультурно-оздоровча та спортивна діяльність тісно пов'язані із правом людини на вільний доступ до фізичного виховання та спорту, які є необхідними для розвитку її особистості. Очевидно, що право розвивати фізичні, інтелектуальні, естетичні та інші здібності шляхом фізичного виховання і спорту повинні бути гарантовані державами як невід'ємне право, а відтак – кожна людина повинна мати можливість реалізувати своє право на удосконалення своєї особистості та поліпшення фізичного стану й досягнення відповідного рівня спортивних успіхів відповідно до своїх фізичних здібностей. Такий підхід був обґрунтований у Міжнародній хартії фізичного виховання і спорту [6], яка була прийнята 21 листопада 1978 року на Генеральній конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури в Парижі.

Слід відзначити, що нормативно-правове регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту України та закріплення у зв'язку з цим на нормативному рівні основних прав людини у цій сфері зумовили істотну для правової системи України та системи українського законодавства спеціалізацію правових норм. Такий хід розвитку правових і нормативних конструкцій та механізмів видається досить позитивним, адже в його основу закладений принцип розробки правових норм відповідно до об'єктивно існуючих потреб та інтересів населення й відповідно до виникаючої у зв'язку з цим необхідності регулювання та упорядкування сфери суспільних відносин, в рамках якої відповідні потреби та інтереси населення саме і знаходять свою матеріалізацію. При цьому відзначимо, що наслідком означеної спеціалізації правових норм, як уявляється, є подальший розвиток ідеології та конструкцій права і закону, а також зміна у цьому контексті ключових акцентів у правовій системі.

Таким чином, динамічна діяльність нормотворчих державних установ України, а також професійна діяльність провідних представників національної науки призвели до історичної неминучості відповідно становлення та розвитку спортивного законодавства України та формування й визнання спортивного права як окремої та відносно нової для правової системи галузевої конструкції.

Не заглиблюючись у тематику юридичної природи спортивного права, зазначимо те, що станом на сьогодні спортивне право, як досить нове правове явище, являє собою комплексну галузь права, що при цьому має також ознаки відносної самостійності. Зазначене пов'язується з тим, що спортивне право з однієї сторони, включає суто власні галузеві правові конструкції та механізми, що не застосовуються в інших сферах суспільного буття, а з іншої, характеризується комплексністю норм, а тому і поєднанням приватних та публічних елементів і відповідно приватно-правових і публічно-правових засобів та механізмів регулювання. Також спортивне право володіє особливим правовим режимом, предметом та методами регулювання, принципами, суб'єктивним складом та іншими статусними й системоутворюючими галузевими характеристиками.

Відповідним чинним, наразі перед юридичною наукою постає необхідність у визначенні й окресленні спортивного права України як правового явища. На нашу думку, відправною точкою у цьому процесі повинен бути саме зміст встановлених законодавством України прав та законних

інтересів людини у сфері фізичної культури та спорту, адже саме вони визнаються найвищими правовими цінностями, що визначають зміст і напрямок діяльності держави.

Поряд із цим, актуальність та необхідність урахування у спортивному праві та законодавстві змісту та характеру прав і інтересів людини у сфері фізичної культури та спорту в значній мірі посилюються тим, що відповідні права та інтереси в сукупності з дзеркально протилежними обов'язками інших осіб у цій сфері складають юридичний зміст суспільних правовідносин, що виникають у сфері фізичної культури та спорту. Узагальнено назвемо вказані відносини «спортивними», адже вони виникають та розвиваються у сфері фізичної культури та спорту й відповідно тісно взаємопов'язані з такими категоріями як спорт, фізкультурно-оздоровча і спортивна діяльність. При цьому нагадаємо, що змістом спортивної та фізкультурно-оздоровчої діяльності виступає діяльність суб'єктів у сфері фізичної культури та спорту, яка пов'язана з реалізацією їх прав та інтересів. Відповідним чином, місце та значення прав та інтересів людини у сфері фізичної культури та спорту більш ніж очевидне, адже в такій якості вони слугують одним із ключових складових засобів механізму приватно-правового регулювання спортивних правовідносин, який надає змогу забезпечити учасникам спортивних відносин реалізацію їх духовно-моральної і соціальної свободи та сприяє формуванню широких рамок для вільного вибору поведінки. Це, у свою чергу, дозволяє створити певне поле реалізації ініціативи при виборі напрямків спортивної та фізкультурно-оздоровчої активності, а також – забезпечити досягнення кінцевих цілей цієї ініціативи.

У порушеному контексті слід вказати, що відповідні права, кореспондуючись із дзеркально протилежними обов'язками у сфері фізичної культури та спорту, разом із їх реалізацією, призводять до розгортання т. з. горизонтальних спортивних правовідносин, для яких, у даному випадку, права та обов'язки у сфері фізичної культури та спорту виступають складовими елементами конструкції їх юридичного змісту. У той же час, слід відзначити, що у сфері спортивних відносин застосовуються й інші механізми правого регулювання, зокрема, у т. з. вертикальних спортивних правовідносинах, що виникають та розгортаються на засадах публічності й вертикального підпорядкування (як приклад, між органами державної влади та спортивними клубами в частині забезпечення безпеки при проведенні спортивних змагань). У даному випадку, мова йде про публічно-правові механізми регулювання спортивних відносин.

З урахуванням окремих власних напрацювань у спортивному праві [7], можна стверджувати, що до системи спортивних правовідносин, що є предметом регулювання спортивного права, слід відносити певну відносно однорідну сукупність суспільних відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією певних організаційних, соціальних, економічних та інших аспектів діяльності у сфері спорту та фізичної культури, що тісно пов'язані з реалізацією прав та інтересів людини у відповідній сфері, а також суспільні відносини, що виникають при створенні умов для розвитку спорту та фізичної культури та, крім того, пов'язані з ними господарські, адміністративні, майнові, цивільні, трудові та фінансові суспільні відносини, що виникають у зв'язку з організацією та проведенням цілеспрямованих заходів спортивного характеру. При цьому слід підкреслити, що суспільні відносини, які є предметом регулювання галузі права, самі по собі виникають, існують та припиняються об'єктивно у зв'язку з певною суспільною необхідністю у задоволенні тих чи інших потреб, які, в даному випадку, виступають ключовим чинником для розвитку певної сфери, в нашій ситуації – сфери спортивних відносин. І оскільки цілком очевидно, що спортивні відносини розгортаються не за правилами природи, то відповідним чином виникає об'єктивна необхідність у їх регулюванні та упорядкуванні з боку різних соціальних інституцій. Основна роль у забезпеченні реалізації такої необхідності відведена саме нормам спортивного права.

Висновки. Як висновок, підсумуємо наступне.

Положення щодо необхідності всебічного забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини, а також її соціально-культурного й духовного розвитку знайшли своє закріплення у Конституції України, що у подальшому стало поштовхом та відповідним орієнтиром для розробки та впровадження нормативно-правового базису регулювання суспільних відносин у сфері фізичної

культури та спорту, а також підставою для закріплення та окреслення у положеннях законодавчих актів України прав та інтересів людини у цій сфері.

У свою чергу, зміст відповідних прав та інтересів людини у сфері фізичної культури та спорту, а також характер спортивних суспільних відносин, що виникають у зв'язку з їх реалізацією, визначають зміст і напрямки державної політики у цій сфері. Крім того, такі слугують також поштовхом для подальшого розвитку правової системи та системи законодавства України, що призвело до становлення галузі спортивного права, яка являє собою комплексну галузь права, що набула всіх ознак відносної самостійності та характеризується комплексністю й спеціальним характером норм, а також особливим правовим режимом, предметом та методами, принципами, суб'єктним складом та іншими статусно-правовими системоутворюючими галузевими ознаками. При цьому предметом регулювання спортивного права України, а також законодавства у сфері фізичної культури та спорту, серед іншого виступають суспільні спортивні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією певних організаційних, соціальних, економічних та інших аспектів діяльності у сфері спорту та фізичної культури, що тісно пов'язані з реалізацією прав та інтересів людини у відповідній сфері.

У той же час, як досить нова галузь права та законодавства, спортивне право має низку проблем і прогалин, що зумовлює подальший динамічний розвиток існуючих, а також створення нових спортивно-правових конструкцій і механізмів. Зазначене посилює актуальність та необхідність у здійсненні подальших комплексних і різнобічних досліджень у заданому векторі.

Використання результатів проведених у цій роботі досліджень може мати неабияку користь у питанні належного осмислення відповідних категорій спортивного права, а також національного законодавства України.

Література:

1. Акт проголошення незалежності України [Електронний ресурс]: Постанова, 24 серпня 1991 р., № 1427-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1427-12> (дата звернення: 10.11.2017).
2. Конституція України [Електронний ресурс]: URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.11.2017).
3. Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс]: Декларація, 16 липня 1990 р., № 55-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 10.11.2017).
4. Про культуру Закон України [Електронний ресурс]: Закон України, 14 грудня 2010 р., № 2778-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 10.11.2017).
5. Про фізичну культуру і спорт [Електронний ресурс]: Закон України, 24 грудня 1993 р., № 3808-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 10.11.2017).
6. Міжнародна хартія фізичного виховання і спорту [Електронний ресурс]: Хартія, 21 листопада 1978 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_350 (дата звернення: 10.11.2017).
7. Апаров А.М. Спортивне право України: навчальний посібник. – Київ: Істина, 2012. – 518 с.